

NEOKLASİK İKTİSAT TEORİSİNDE EĞİTİM-İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Dr. Yücel UYANIK
G.Ü. İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Arş. Gör.

Giriş

Eğitimin nitelikli insan gücü yetiştirmek üzere yapılan bir yatırım olarak görülmesi, toplumsal yapının karmaşıklaşması, yeni ekonomik ve sosyal yapıların ortaya çıkması, işgücü piyasası ve eğitim-istihdam ilişkisi ile ilgili görüşlerin çeşitlenmesine neden olmuştur. Bugün eğitim ile istihdam arasındaki ilişkileri farklı biçimlerde ele alan ve eğitim yoluyla kazanılan bilgi ve becerilerin işgücü piyasasındaki fonksiyonlarını değişik yönleri ile değerlendiren yaklaşımlar bulunmaktadır.

Eğitimin işgücü piyasasının bir parçası olarak ele alınması ve eğitimin ekonomik çözümlere konu edilmesi Neoklasik İktisat Teorisi ile başlamıştır. Bu nedenle eğitimin ekonomik açıdan nasıl ele alındığını inceleyebilmek için Beşeri Sermaye Teorisi'nin açıklanması gerekmektedir.

Neoklasik Okul ve Beşeri Sermaye Teorisi

Neoklasik okul, dar anlamda, 1870'lerden 1920'ye kadar geçen yarı yüzyıllık dönemde "Değer Teorisi"nde köklü değişme yapan ve geçimlik veya tabii ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçen, fakat bunun dışında klasik görüşleri ve birtakım kayıtlarla liberal ideolojiyi sürdüren iktisatçıların okulu olmuştur (KAZGAN, 1993: 122).

Neo-klasik iktisatçılar, piyasa sistemi içerisinde optimal kaynak dağılımının nasıl sağlanabileceği, böyle bir süreç içerisinde firmaların ve tüketicilerin nasıl davranması gerektiği hususunda durmuşlardır. Neoklasik İşgücü Piyasası Teorisi'nde mal ve hizmetleri işgücü talep eden firmalar ile işgücü arzı arasındaki ilişkileri ve bunların piyasadaki davranışlarını incelemiştir. (ÜNAL, 1990: 25) Neoklasik işgücü piyasasının yapısı üç teorem tarafından şekillenmiştir.

- i) Say teoreminin geçerliliği,
- ii) Emek arzının marjinal fayda teorisince belirlenmesi,
- iii) Emek talebinin marjinal verimlilik teorisine bağlı olmasıdır (HESAPÇIOĞLU, 1994: 33).

Yukarıdaki teoremler çerçevesinde neoklasik işgücü piyasası:

- i) Emek arzedenler, işgücü piyasasının şeffaf olması ve bilgi vasıtasıyla çalışma koşulları hakkında tam bilgi sahibidirler,
 - ii) İşgücü, fayda maksimizasyonunu sağlayacak şekilde hareket ederler. İşyerlerinin çalışma koşulları, davranışları üzerinde etkili olur.
 - iii) Niteliksel farklılaşma olmadığı varsayımından hareketle, işgücünün sınırsız hareket kabiliyeti vardır.
 - iv) İşgücü örgütlenmemiş ve kendi yararları yönünde hareket edebilir.
- Buna karşılık işverenlerde piyasa hakkında tam ve doğru bilgi sahibidirler, kârlarını maksimize edebilmek amacıyla hareket ederler. (LEVITAN, MARSHALL, MANGUM, : 1976: 115-116).

Görüldüğü üzere ilk haliyle Neoklasik Teori kişisel kararların kolektif kararlardan daha kuvvetli olduğu noktasından hareket etmektedir. İşgücü arz ve talebinin etkileşimi ile arz ve talep birimlerinin kendi aralarındaki rekabetlerinin sonucunda denge ücret düzeyinin oluştuğunu ileri süren bir yaklaşımdır. En fazla ücreti almak ve en fazla kâr elde etmek, piyasa işleyişini belirleyen temel faktörler olarak ele alınmaktadır.

Neoklasik teori, belirli bir eğitim programının kazançlarını yalnızca, programa devam eden bireyin program süresince elde ettiği "yarar" olarak ele alır. Diğer bir ifadeyle işgücünün homojen olduğu varsayımından hareketle, eğitim için yapılan bireysel harcamaları "tüketim harcamaları" olarak değerlendirmektedir (ÜNAL, 1990: 26).

Ancak 1950'li yılların sonlarından itibaren Neoklasik iktisatçılar beceri farklılıklarını işgücü kavramına dahil etmişler ve Beşeri Sermaye Teorisi ortaya çıkmıştır. Bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomideki hızlı büyümenin nedenlerinin araştırılması neticesinde, büyüme oranının tek bir parçası olarak sermayenin değeri ve işin işgücü saati cinsinden ölçülmesi ile açıklanamayan bir katma değer bulunmuştur. Ancak daha sonra bu genel kavram, sermayenin niteliğindeki gelişmeyi ve insana yapılan yatırımı içerecek biçimde yeniden tanımlanmıştır. Bir dizi öncü çalışmalarda Shultz, eğitim harcamalarının öncelikle tüketim olarak ele alınamayacağını; fiziksel ürünün ortaya çıkarılmasında, işgücünün yeterliliğini arttırdığından, bir yatırım harcaması olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. (CARNOY, 1989: 486)

Böylece Beşeri Sermaye Teorisi ile birlikte işgücünün homojen değil, heterojen olmasından hareket edilerek insanların verimliliğinin veya üretim yapısı içerisindeki değerinin gelir yaratan beşeri sermaye yatırımlarına, yatırdıkları miktar tarafından belirlendiği belirtilmiştir.(6) (VARLIER, 1982: 13)

Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar şunlardır;

- i) Sağlık için yapılan harcamalar,
- ii) İşbaşında yetiştirme amacıyla yapılan harcamalar,

iii) Örgün eğitim harcamaları,

iv) Firmalar dışında düzenlenen yaygın eğitim programları için yapılan harcamalar,

v) İnsanların iş imkanlarını geliştirmek amacıyla yaptıkları göç harcamalarıdır (SHULTZ, 1971: 36).

Kişilerin beşeri sermaye gelişimini sağlamak amacıyla yaptıkları bu harcamalara "bireyin kendi kendisini geliştirmesi" için yaptıkları harcamaların da eklendiği görülmektedir (HARBISON, 1973: 3).

İnsan kaynağını geliştirmek, insan sermayesi birikiminin sağlanması ve ekonomik gelişme sürecinde etkili bir yatırımdır. İnsan kaynağını geliştirmenin türlü yolları mevcuttur. Bunun ilki örgün eğitimidir. Bunun dışında istihdam kurumlarının işbaşında, sistemli ya da yaygın geliştirme programları yoluyla da beşeri sermayenin geliştirilmesi mümkün olabilir. Bir başka yöntem de kişinin daha çok bilgi ve beceri elde etmek amacıyla kendi kendini geliştirmek için yaptığı faaliyetlerdir (HARBISON/MYERS, 1964: 2).

Beşeri Sermaye Teorisi'nde sağlık yatırımları işgücü potansiyelini artıran bir unsur olarak görülmektedir. Sağlık harcamaları yoluyla ortalama hayat süresinin uzaması mümkün olmaktadır. Bu noktadan hareketle Shultz, uzun yaşam süresinin daha fazla eğitim imkanı, daha fazla verim elde edilmesi, dolayısıyla da daha fazla kazanç sağlama yönünden önemli olduğunu vurgulamaktadır (SHULTZ, 1981: 12-13).

Beşeri sermayenin geliştirilmesi amacıyla yapılan yatırımlar içerisinde eğitim ve tecrübeye ayrı bir önem verilmiş, eğitime yapılan harcamaların kişinin verimliliğinin ve kazancının artmasını sağlayacağı belirtilmiştir (KING, 1990: 69).

Beşeri Sermaye Teorisi çerçevesinde eğitim ile kişilere kazandırılacak nitelikler bilgi ve beceriye yönelik olabilmektedir. Bunlar, okuma-yazma, sayı saymadan mantıksal ve çözümsel neden-sonuç ilişkilerini kurmaya kadar uzanan ve kişinin işindeki verimliliğini artıran faktörlerin yanısıra belirli bir mesleğe yönelik beceriler de olabilir.

İnsanların beşeri sermayelerindeki farklılıklar nedeniyle firmalar daha verimli kişilere daha yüksek ücret öderler. Kişisel açıdan eğitime yatırım yapma kararı, kişinin eğitimi bir tüketim değil; yatırım olarak görmesinin bir sonucudur. Eğitim ya da mesleki yetiştirmeye katılan kişi, istihdam şansını ve yaşam boyu kazancını artırma yoluyla fayda sağlar. Bu ek kazançlar, vergi ödemeleri çıktıktan sonra, okulda iken vazgeçilen gelirler, kitap ve diğer ders araç-gereçleri için yapılan harcamalar ve öğrenim ücretleri gibi kişi tarafından katlanılmak zorunda kalınan eğitim doğrudan veya dolaylı maliyetleri ile karşılaştırılabilir. Bu eğitim yada diğer yollarla insan sermayesine yapılan yatırımın kişisel getiri oranlarını (private-rate of return) verir (WOODHALL, 1994: 21).

Beşeri Sermaye Teorisi'ne göre yüksek ücret ödenen meslekler, bu meslek ile ilgili eğitim programlarına yatırım yapmayı teşvik eder. Eğer bir eğitim programı gelecekte daha fazla gelir elde etmeyi sağlıyorsa, kişiler bu programa yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. İşgücü piyasası, yüksek eğitim düzeylerinden mezun olan işçileri sürekli olarak emme yeteneğine sahiptir. Esnek bir piyasa olarak görülen işgücü piyasasında çeşitli meslekler için oluşan ücret düzeyi, işgücü arz ve talebi tarafından oluşturulur. Literatürde işgücü piyasaları ile ilgili bu yaklaşım "ücret rekabeti modeli" olarak adlandırılmaktadır (ÜNAL, 1990: 29). Bu noktadan hareketle piyasadaki ücretlerin, meslek elemanlarına ihtiyaç duyan firma talebi ve farklı eğitim programları için oluşan kişisel taleplerin, piyasa mekanizması içerisinde kurulmuş olduğu söylenebilir.

Beşeri Sermaye Teorisi, gelir dağılımının iyileşmesi konusuna da önemli açıklamalar getirmiştir. Teori, bir ekonomik politikanın mutlaka ciddi eğitim politikalarını da içermesi gerektiği üzerinde durarak, bilhassa düşük ücret, düşük milli gelir ve gelirin adaletsiz dağılımı gibi olumsuz durumların nedenini; düşük eğitim seviyesi ve eğitim imkanlarının adaletsiz dağılımına bağlamaktadır.

Eğitimin ekonomik büyümeye olan katkısı Denison tarafından Artık Değer Yöntemi ile ölçülmüştür. Artık Değer Yönteminde, milli gelirin büyümesi uzun bir zaman süresince izlenir. Büyüme sürecinde açıklanamamış olarak geriye kalan artık üzerinde, maddi olmayan, yani kantitatif; "üçüncü üretim faktörünün" en temel bileşeni olarak eğitimin katkısını belirlemek için fiziksel sermayenin ve insan gücünün kantitatif istihdamının katkılarını belirleme denemesi yapılır (HESAPÇIOĞLU; 1994: 406). Denison; ABD'nin 1910 ve 1960 yılları arasındaki ekonomik büyümesini fiziki sermaye ve işgücü artışları bakımından açıklamaya çalışmıştır. Ancak ekonomik büyümeyi etkileyen ve açıklanamayan bir artık bulunması üzerine Denison, bu artışın ne kadarının işgücü niteliği üzerinde eğitimin etkileriyle, ne kadarının da diğer faktörlerle ilgili olduğu üzerinde çalışmış ve ABD ekonomisindeki büyüme oranlarının yaklaşık %23'ünün eğitim düzeyinin artışından kaynaklandığını hesaplamıştır (PSACHAROPOULOS/WOODHALL: 1994: 39-40).

Benzer çalışmaları Shultz'da korelasyon yöntemiyle yapmıştır. Korelasyon yöntemi, eğitim için yapılan harcamalarla, bir ülkenin gayri safi milli geliri arasındaki istatistikî bağımlılığı bu her iki büyüklüğün zaman serilerine dayanılarak araştırılması ve sayısal hale getirilmesi şeklindedir (HESAPÇIOĞLU: 1994:406). Shultz'un yapmış olduğu araştırmalar da Denison tarafından bulunan sonuçlarla benzerlikler göstermiştir (PSACHAROPOULOS-WOODHALL: 1994: 40). Ancak her ikisinin de çalışmalarında yaygın eğitim ve işbaşında eğitimin etkilerinin göz ardı edildiği görülmektedir (HARBISON-MYERS, 1964: 8).

İşsizliğin Nedenleri

Neoklasik teorinin, işsizlikle ilgili açıklamalarında işgücü, hem homojen işgücü saati, hem de beşeri sermaye olarak kullanılmaktadır. Her iki durumda da teori, işgücü piyasasında bulunan herkese eşit olarak uygulanan genel kurallar olduğunu

varsaymaktadır. Böylece ister işgücü saati olsun, isterse bir yıllık öğretim olsun, piyasa mekanizması bu girdilere ekonomideki bütün işgücü piyasalarında aynı şekilde etki eder. Rekabetçi bir denge durumunda, işgücü saati olarak ölçülen işlere veya becerilere yapılan çeşitli yatırımların piyasalarının dengede bulunacağı belirtilmektedir. Eğer piyasa dengede değilse, çarpıklıklar bulunmaktadır ve piyasa rekabetçi dengede değildir. Tam istihdama ulaşabilmek için bu çarpıklıkların giderilmesi gerekmektedir (CARNOY, 1977: 25-26).

Neoklasik iktisatçılara göre ekonomideki çarpıklıklar işsizliğe neden olmaktadır. Eğitim ve işsizlik ilişkisinde ise, ekonomide bireyin kontrolü dışında, piyasadaki çarpıklıklardan dolayı (devletin ekonomiye gereksiz fazla müdahalesi, piyasadaki tekelleşme varlığı gibi) oluşan bir işsizlik düzeyinde kişiler, bir dizi beşeri sermaye yatırımı kararları ile karşı karşıya kalırlar. Doğru yatırım kararı verenler, çalışanlar içerisinde yer alırlarken, yanlış karar verenler işsiz sınıfa gireceklerdir. Burada işsizler, doğru özellikler kümesine yatırım yapmamış olanlardır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, işgücünün sadece istihdamı değil, istihdam güvencesi ve kazançları da azamileştirmek için hareket edeceğidir. Bazı insanlar ise yüksek gelir sağlama şansının yanısıra işsizlik ihtimalinin de yüksek olduğu işleri tercih edebilirler. Diğerleri, daha düşük gelir sağlayan fakat istihdamın sürekliliği ihtimalinin yüksek olduğu işleri tercih ederler. Ancak Neoklasik teoride eğitim düzeyi düşük olanlar, yüksek eğitim almış olanlara göre daha fazla işsiz kalırlar. Bu durum, ekonomik yapıdaki çarpıklıklardan ve eğitim düzeyi düşük olanlarda piyasanın talep ettiği niteliklerin bulunmamasından kaynaklanmaktadır (CARNOY, 1977: 26).

Beşeri Sermaye Teorisi'nde eğitilmiş insan gücünün işsizliği piyasa mekanizması içerisinde çözümlenebilmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olanların karşı karşıya kaldığı işsizliğin birtakım nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, eğitilmiş işgücü arzındaki artışların yol açtığı işgücü piyasasındaki koşulların değişimi, mezunların iş tercihleri ile kazanç beklentilerinin uyumsuzudur. Yani teknolojik gelişmelerin yarattığı yeni birtakım işleri yapacak şekilde eğitilmedikleri için işsiz kalmaları sözkonusudur. Bir diğeri, işgücü piyasası hakkında tam bilgilendirilmeyen kişiler yanlış yatırıma karar verebilirler. Son olarak, kamu kesimince çok yüksek tespit edilen ücret seviyesi çarpık bir ücret yapısının ortaya çıkmasına neden olur. Yüksek ücretler nedeniyle, eğitim alanına aşırı yatırım yapılması, yine eğitilmiş insanların işsizliğine yol açmaktadır. Teori de eğitilmiş işsizliğini azaltacak politika, kamu kesiminde ücretlerin azaltılmasıdır. Bu yolla ücret indirimleri uzun dönemde eğitilmiş işgücü arzını, eğitime yapılan yatırımın getirisinin azalmasıyla azaltacaktır (HICKS, 1997: 53).

Eleştiriler ve Sonuç

Eğitim ve istihdam ve gelirler arasında sıkı bir ilişkinin kurulduğu Beşeri Sermaye Teorisi'ne, insan sermayesinin ekonomiye katkısını belirlemek amacıyla yapılan araştırmalarına birtakım eleştirilerin yapıldığı görülmektedir.

Yapılan araştırmalarda örgün eğitim dikkate alınmış ancak, yaygın eğitim ile işbaşında eğitim gözardı edilerek, eğitimin katkısı olduğundan düşük hesaplanmış

olabilir. (HARBISON/MYERS: 1964: 8). Ayrıca eğitimin artırdığı hareketlilik ile uyum ve teknolojideki ilerlemenin yanı sıra; "toplumsal katkı"nında ihmal edildiği belirtilmektedir. Bu, ekonominin büyümesinde ortaya çıkan artığın daha yüksek görünmesine neden olmuş olabilir (HARBISON/MYERS, 1964: 8).

Bunların yanısıra, araştırmalarda bazı değişkenler ölçülmesi açısından zorluk yaratabilir. Kazanç-yaş-eğitim profillerinin eğitim ile gelirler arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermesi, eğitimin yüksek kazançlara neden olduğunu kanıtlamamaktadır. Çünkü kazançları etkileyen; yetiştirme, tecrübe, yetenek, ırk, cinsiyet vb. birçok faktör bulunmaktadır (UNAL: 1990: 35). Beşeri Sermaye Teori'sine getirilen eleştirilerden birisi de, yıllar boyu eğitim hizmetlerinin yaygınlaşması ve yatırım harcamalarının çoğalmasına karşılık, ekonomik büyüme ve gelir dağılımında iyileşmelerin gözlemlenebileceği yönündedir. Ancak pek çok ülkedeki çalışmaların sonuçları genel olarak insan sermayesinin, daha özelden ise eğitimin, büyüme oranları ve kişi başına gelir düzeyindeki değişimlerin açıklanmasında önemli bir unsur olduğunu desteklemektedir. Örneğin; 1982 yılında Morris tarafından 1965-1979 dönemi için 66 gelişmekte olan ülkenin verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, eğitim için hesaplanan maliyet-fayda oranları, maliyetlere ilişkin bir hipoteze dayalı olarak, 3.4 ile 7.4 arasında dağılırken, bunun tersine olarak; insana dayalı olmayan yatırımlar için maliyet fayda oranları 0.4 ile 1.0 arasında yayılmaktadır (HICKS, 1994: 59).

Bunun yanında T.W.Shultz, ekonomik büyüme sürecinde beşeri sermaye yatırımlarının rolünü, maliyet-fayda analizi yöntemi ile incelemiştir. Shultz, eğitimin çeşitli öğrenim düzeylerine ilişkin getiri oranlarını hesaplayarak ABD'de 18.64 yaşları arasındaki erkek çalışanların gelirlerinin eğitim düzeylerine göre değiştiğini belirlemiştir. Dört yıl veya daha uzun süreyle yüksek öğrenim görmüş, araştırmaya giren çalışanların hayat boyu elde ettikleri gelirin 1930 verilerine göre orta öğrenim görmüş olanların hayat boyu gelirlerinden 39.000 Dolar daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır (HESAPÇIOĞLU: 1987: 396).

Harbison ve Myers, insangücü dayanağının gelişmesini gösteren bir karma index hazırlamışlar ve bu indeksteki 75 ülkeyi kaynaklarındaki gelişme derecesine göre sıralamışlardır. Yapılan hesaplamada gelişme derecesinin artışı ile birlikte okullaşma arasındaki ilişkinin arttığı görülerek eğitim ile iktisadi gelişmenin yüksek gelirli ülkelere, düşük gelirli ülkelere göre daha güçlü olduğu sonucuna varılmıştır (HARBISON/MYERS, 1968: 38).

Türkiye'de eğitim ile gelir ve iktisadi gelişme arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmaların birisinde N. Çömlekçi 1948-1965 döneminde eğitime yapılan yatırıma, kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yapılan korelasyon analizine göre eğitim yatırımları ile kişi başına düşen gelir arasında güçlü bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır (ÇÖMLEKÇİ 1971: 117-118). Yine Türkiye için 1959-1960 ve 1973-1974 dönemlerine ilişkin olarak A. Baykal tarafından okullaşma oranları ile GSMH dikkate alınarak eğitimin gelir esnekliği hesaplanmış ve eğitimle gelir arasında çok yüksek

bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (UNAY: 1982: 33).Buraya kadar yapılan açıklamalarda da görüldüğü gibi eğitim ile gelir ve iktisadi büyüme arasında güçlü bir olumlu ilişkinin bulunduğu sonucuna varılabilmektedir. Yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar da bunu doğrulamaktadır.

Yukarıda belirtilen eleştirilerin yanısıra, Beşeri Sermaye Teorisinin genel amacıyla teori ve çözümlerinde belirli bir tutarlılık olsa dahi, belirtilen önermelerin karşısında bazı güçlüklerin de bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, eğitim müfredatı ile piyasa şartlarının arasında tam bir uyumun sağlanması ve eğitilmişlerin işsizliğinin kısa vadede çözümlenmesinin rasyonel bir yaklaşım olarak görülmemesi önemli bir sorundur. Eğitim müfredatı ile iş imkanları arasında daha iyi bir uyumun sağlanması yönündeki önerilerin uzun dönemde de, genel olarak işsizlik ve eğitilmiş işsizlerin sayısında kesin olarak azalmayı sağlayacağı şüphelidir.

Diğer taraftan teoride işsizliğin çözümünde hareket noktasını oluşturan, ekonomik yapıdaki ve işgücü piyasasındaki çarpıklıkların ortadan kaldırılması kavramı bu çarpıklıkların neden var olduğu gibi bir konuyu açıklamamaktadır. Burada Schumpeter tarafından ileri sürülen bir görüşe göre, ekonomideki çarpıklıkların düzeltilmesi planlamacılar ile aydın politikacıların elindedir. Burada çarpıklıklar, açık görüşlü hükümetler düzeltmeye karar verdikleri takdirde düzeltilebilecek olan hatalardır. Schumpeter'e göre işsizlik ve eğitilmiş insangücünün işsizliği hükümet bürokrasisinin kendi amaçları doğrultusunda çalışması ancak, tarifeler, döviz kurları, iş kanunları gibi düzenlemeler ile siyasal açıdan nötr olan serbest girişime müdahalesinden kaynaklanmaktadır (SCHUMPETER: 1951: 63-64). Bu nedenle Beşeri Sermaye Teorisinde devlet piyasadan çıkarılmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

CARNOY, Martin; Education and Employment A Critical Appraisal, Paris-1977

CARNOY, Martin; "Eğitim ve Ekonomi İlişkisi" Çev. Necla Tural A.Ü.E.B.F. Dergisi, c. 22, s. 1, 1989

ÇÖMLEKÇİ, Necla; "Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Eğitimin Rolü" Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları, No: 85/45-1971

HARBISON, Frederick; "Eğitim Planlaması ve İnsan Kaynağını Geliştirme" Çev. Hıfzı Doğan, Talim-Terbiye Dairesi Yayınları No: 2, Ankara-1973

HARBISON, F./MYERS.C.; Education Manpower and Economic Growth, Mac Graw-Hill Series in International Development, Newyork-1964

HESAPÇIOĞLU, Muhsin; İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Ankara-1994

HICKS, N.L.; "Eğitim ve Ekonomik Büyüme" (Çev. Yüksel Kavak/ Berrin Burgaz) Pegem Yayınları No: 14

KING, J.E.; Labor Economics, Second Edition, MacMillan Education Ltd. London-1990

- LEVİTAN, Sar A./MANGUM, GarthL./ MARSHALL, Ray; Human Recources And Labor Markets, Second Edition, Harper-Row Publishers, NewYork, Evanston, San Francisko, London-1976
- PSACHAROPOULOS, G./ WOODHALL, M.; "Eğitimin Ekonomik Büyümeye Katkısı" (Çev. Yüksel Kavak/Berrin Burgaz) Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar, Pegem Yayınları No: 14, Ankara-1994
- UNAY, Cafer; Eğitim Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkileri, İstanbul – 1982
- SHULTZ, T.W.; Investing in People; The Economics of Population Quality, University of California Press Ltd. 1981
- SHULTZ, T.W.; Investments in Human Capital : The Role of Education and of Research, MacMillan Co. Free-Press, NewYork-1971
- UNAY, Cafer; Eğitim Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkileri, İstanbul – 1982
- KAZGAN, Gülten; İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul-1993
- VARLIER, Oktay; Türkiye'deki Kazanç Eşitsizliklerinin Nedenleri, Gazi Üniversitesi Yayınları, No: 13, Ankara – 1982.
- WOODHALL, M.; "İnsan Sermayesi Kavramı" (Çev. Yüksel Kavak Berrin Burgaz) Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar, Pegem Yayınları No: 14, Ankara – 1994